

працевлаштовані науковці та отримували б гідну винагороду за свою наукову та викладацьку працю. Зазначимо, що «де-факто», так вже працює певна частина науковців («сидить на грантах», працюючи в Україні на замовників з-за кордону та виїздить викладати за кордон, лише номінально працюючи над науковими темами українських інститутів), проте «де-юре» така ситуація не врегульована й часто лише посилює стимуляцію до виїзду з країни. Привабливою особливістю моделі «експорту кадрів» є також створення «наукової діаспори»: своєї організації вихідців з України, що працюють за кордоном, які б допомагали українським студентам та аспірантам, що їдуть навчатись за кордон, а також давали консультаційну допомогу українським науковим та державним інституціям. Таким шляхом, до речі, вже пішли деякі інші країни пострадянського простору, зокрема, Грузія.

Втім, частина українських науковців та чиновників скептично ставляться до подібних проектів. На їхню думку, переваги, які реально приносить країні-донору зовнішня міграція за умови повернення фахівців та зв'язків із діаспорою, ще довго не відчуватимуться. Більше того, найдоцільнішим вважається перехід від повністю безоплатної підготовки спеціалістів в Україні для високо розвинутих країн до відшкодованої підготовки при виїзді на постійне місце за кордон для тих, хто отримав освіту за рахунок українських платників податків. Причому, враховуючи загальні втрати людського потенціалу, треба передбачати повернення ними коштів з розрахунку не українських, а світових цін на навчання [10, с. 20]. Подібна схема має свого сумнозвісного попередника: в радянські часи саме так (враховуючи гроші за отриману в СРСР освіту) чинили з євреями, які виїздили за кордон на постійне місце проживання. У тому числі й з цієї причини є великі сумніви в реалістичності моделі «прямих компенсацій» країні за втрату спеціалістів, а отже, вище наведена форма «опосередкованих компенсацій», створення на гроші західних країн Центру Фундаментальної освіти та згуртування «наукової діаспори» виглядає більш привабливою та перспективною.

Підкреслимо, що на даний момент тема міграції української еліти лише почала обговорюватись в наукових та бюрократичних колах, а отже, поки що завчасно прогнозувати, яким шляхом піде Україна у вирішенні питання врегулювання проблеми відтоку висококваліфікованих спеціалістів. Це залежатиме від багатьох чинників, пов'язаних як з успіхами внутрішніх трансформацій в Україні, так і з інтенсивністю її руху в напрямку євроатлантичної інтеграції.

1. Боярский А., Чернов В., Ручайский О. Евроинтеграция Украины: роль науки и образования. Общий анализ и ряд конкретных предложений / А. Боярский, В. Чернов, О. Ручайский. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ihes.fr/ruchay/ukraine>. 2. Експерти кажуть, що темп «відтоку мізків» з України загрожує нацбезпеці // УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/582654-eksperti-kajut-scho-temp-vidtoku-mizkiv-z-ukrajini-zagrojue-natsbezpeti.html>. 3. Еміграція висококваліфікованих робітників є корисною для економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/cms/projects/debaty/brain_drain.html. 4. Колесник Ю. В. Деякі особливості міжнародної міграції висококваліфікованих кадрів / Ю. В. Колесник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/PiPs/2010_2/2010_2/343.pdf. 5. Кузнецов О. В. Міжнародна міграція висококваліфікованих фахівців / О. В. Кузнецов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2876/2865>. 6. Мізки на експорт // Львівська газета. 31.12.2012. 7. Ромащенко Т. І. Особливості міжнародної міграції висококваліфікованих працівників в умовах глобалізації / Т. І. Ромащенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum_%20/PiPs/2008/BSEC_2008/Pages%20from%20tom1/0339.pdf. 8. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном. Доповідь Уповноваженого з прав людини ВР України. – К., 2003. – С. 25, 29. 9. Уряд позбавив Кримську обсерваторію статусу і вдвічі урізав фінансування // Український тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/70787>. 10. Хомра О. Сучасна українська трудова міграція: статус та можливості / О. Хомра // Парламентські слухання «Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції». Інформаційно-довідкові матеріали. – К., 2004.

Микола Тимошик

Книжкові видання Українського католицького університету в Римі як чинник формування української еліти в діаспорі

Уперше до наукового обігу вводиться масив інформації стосовно видавничої діяльності Українського католицького університету в Римі, яка аналізується з точки зору формування української еліти в діаспорі за допомогою книжкових видань. Матеріал був зібраний автором в Італії під час нещодавнього наукового стажування в цьому навчально-науковому закладі.

A big corpus of sources concerning publishing activity of the Ukrainian Catholic University in Rome is now for the first time actualized for scientific community and analyzed from the point of view of formation of Ukrainian elite in diaspora with help of the book publications. The sources have been gathered by the author during his recent scientific probation period in this institution.

Не вивченою досі галузкою різнобарвного материка української діаспори залишається українська книга і преса на теренах Італії як чинник формування української еліти в діаспорі. Історіографія цієї теми є вкрай кучою. Таке твердження однаковою мірою стосується наявних на сьогодні гуманітарних студій і зарубіжних, і українських авторів.

З-поміж низки узагальнюючих досліджень культурних набутків української еміграції, що вийшли давніше друком за кордоном і згодом перевидавалися в Україні (з найпомітніших – 10-томна «Енциклопедія українознавства», високоцінні матеріали С. Наріжного, А. Животка), не є можливим виділити котрусь працю, де бодай би

опосередковано йшлося про витоки, становлення та ствердження українського друкованого слова у цій країні.

Фактично відсутні відомості за цією темою у виданих в Україні десятках праць сучасних авторів, присвячених науковому вивченню сутності та проблем української діаспори в цілому чи за окремими країнами – В. Заставного, В. Трошинського та А. Шевченка.

Досі обходили зазначену проблематику і автори періодичного наукового часопису «Українська діаспора», засновниками якого стали в 1992 р. Інститут соціології НАНУ та редакція «Енциклопедії української діаспори» при Науковому товаристві ім. Шевченка в США.

Із цієї причини друкарський «український слід» в Італії фактично відсутній і в новому корпусі українських підручників та посібників, зокрібно й тих, що присвячені історії видавничої справи та журналістики.

Специфіка української еміграції в Італії

Українська еміграція суттєво відмінна від інших країн Європи й Америки. Виділимо кілька особливостей.

Перша. Через досить раннє поширення на українських теренах торговельного, дипломатичного, культурного впливу Риму та італійських міст-республік Венеції і Генуї системна еміграція українців до цієї країни розпочалася чи не найдавніше з-поміж інших країн Європи. У цьому контексті достатньо згадати, для прикладу, про італійські колонії в Криму та Галичині від XII ст., що розвивали торгові взаємини з Україною; про дипломатичну місію Богдана Хмельницького до Італії в XVII ст. та героїчні подвиги українських козаків у воєнних діях на півночі Італії; про стрімке ствердження привнесеного італійцями в Україну стилю бароко в архітектурі тощо.

Друга. Через особливий статус цієї країни як колиски епохи Відродження, як світової столиці вільного розвитку різних видів мистецтва, а також науки, літератури до Італії віддавна спрямовувався потік особливого типу українських емігрантів чи подорожувальників. Це – квіт тогочасної інтелектуальної еліти: письменники, художники, музиканти, релігійні, культурні й громадсько-політичні діячі. Серед знакових постатей варто назвати Г. Сковороду, Д. Бортнянського, Ю. Федьковича, П. Куліша, М. Гоголя, Марка Вовчка, М. Драгоманова, Лесю Українку, М. Коцюбинського. Що вже говорити про українських студентів, які, починаючи з ХУ століття, щороку сотнями стали заповнювати університетські аудиторії Болоньї, Падуї, Риму. Один із таких студентів, виходець із Дрогобича Юрій Котермак, пізніше став видатним ученим, був обраний ректором університету, який закінчував, – Болонського, а його наукова праця «Прогноз на поточний 1483 рік», стала першою книгою українського автора, надрукованою за кордоном.

Третя. Через раннє становлення Риму і Ватикану як столиці однієї з потужних гілок світового християнства – католицизму і переходу значної частини українських вірних після Брестської унії 1596 року під омофор Української католицької і Української греко-католицької церков Італія з її знаменитим Собором Св. Петра та музеями Ватикану стає не лише місцем постійного паломництва розсіяних по всьому світу мільйонів українців-католиків, а й осередком розбудови в метрополії потужної інфраструктури цих церков: резиденції однієї зі складових Конгрегації східних церков Ватикану, українських папських семінарій, колегій і, нарешті, Українського католицького університету у Римі з його неповторними архівом, бібліотекою, редакційним відділом і видавництвом.

Четверта. Італія відноситься до небагатьох країн Західного світу, де зосереджено найбільше цінних документів із давньої української історії та українських стародруків. Йдеться передусім про унікальну архівну колекцію Ватиканської бібліотеки, а також про бібліотечні схови Папського орієнтального інституту, Українського католицького університету у Римі, університетські збірники документів у Неаполі, Болоньї, Падуї.

П'ята. В Італії ніколи не існувало потужних українських громад із сталим помешканням. І цим вони відрізняються від подібних громад емігрантів в інших країнах Західної і Східної

Європи. Винятком може бути період кінця ХХ – початку ХХІ століття, коли через економічні негаразди молодого Української держави і лояльне італійське законодавство до трудових мігрантів із країн колишнього СРСР, туди виїхала і легалізувалася значна кількість українських заробітчан.

Перелічені вище особливості не могли не накласти відповідного сліду на витоки, характер, інтенсивність, проблемно-тематичний діапазон, автуру, структуру та географію редакційно-видавничої діяльності українців у цій країні.

Передумови постановня університету як центру наукового книговидавництва

Необхідність постановня україномовного вищого навчального закладу на теренах Італії викликана була драматичними обставинами, що склалися для Української католицької церкви після Другої світової війни як в Україні, так і поза її межами. З приєднанням західноукраїнських земель до складу радянської України більшовицький режим відразу ж розробив план знищення Української католицької церкви. Вже з вересня 1939 року почалися масові депортації вірних і священників УКЦ до Сибіру. Однак довершити справу радянські керманічі не встигли – почалася війна. Остаточний розгром цієї церкви припав на квітень 1945-го, коли за вказівкою кремлівського керівництва в соборі Св. Юра у Львові була схоплена вся її ієрархія. Рішенням військового суду, який відбувся в Києві, всі єпископи були вислані в Сибір на доволі тривалі каторжні роботи. Найсуворіше покарання чекало на провідника церкви Йосифа Сліпого: він був ізольований від своєї пастви на цілих 18 років, постійно піддаючись голоду, холоду, приниженню і знущанню у сибірських в'язницях радянського ГУЛАГу. В Західній Україні були ліквідовані не лише численні парафії цієї церкви, а й її головні просвітні і виховні інституції – академія, семінарії, видавництва, редакції газет і журналів.

Повернутися до виконання обов'язків архієпископа своєї церкви Йосиф Сліпий зміг лише в лютому 1963 року, коли в результаті багаторічного тиску світової громадськості і передусім Папи Римського, тодішній партійний керманіч Кремля Микита Хрущов згодився випустити хворого і обмороженого насамкінець перебування в Сибіру, фізично немічного, але не скореного духом багатолітнього в'язня совісті на волю й дозволити йому виїхати до Риму [8, с. 7].

Про те, що довелось побачити згодом під час відвідин українських поселенців у країнах західного світу, Верховний Архієпископ з тривогою розповів на одному з перших Синодів: «На всіх континентах поносимо болючі втрати. Наш обряд і мова загрожені. Чуємо голоси й кличі, зазиви до порятунку і самозбереження, щоб наші великі здобутки не пропали раз назавжди...» [22, с. 263].

У ситуації, яка складалася, боронити українське слово, збагачувати українську культуру, розвивати і стверджувати свою богословську науку за посередництвом латинських наукових інституцій надалі ставало неможливим. Слід було створювати за кордоном розгалужену мережу власних вищих навчальних закладів із головним науковим осередком у Римі.

Грамота про заснування університету датується 28 листопада 1963 року. Будівництво університетського комплексу з такими знаковими духовними домінантами як собор Св. Софії, виконаний у візантійсько-українському стилі, та пам'ятник Тарасові Шевченкові розпочалося на спеціально виділеній ділянці Рима 1964-го, а закінчилося восени 1966 року. Того ж року відбулося посвячення нового навчального

закладу на Заході Європи – Українського католицького університету імені Св. Климента, при вході до якого жовтосиніми українськими літерами було викарбувано: «Істина і любов науки збирає в розсіянні суцях».

Водночас із розбудовою українського наукового осередку в Римі у той період активно організувалися філії УКУ в країнах найбільшого поселення українців: США (Чикаго, Вашингтон, Філадельфія), Канаді (Монреаль, Торонто), Аргентині (Буенос-Айрес), Великобританії (Лондон). У філіях постала нагода «зібрати наукові сили, що хоч пішли заради хліба працювати для чужих, але можуть віддати своє знання й енергію також своєму народові й церкві» [22 с. 263].

На сторінках української діаспорної і чужомовної преси того періоду можна віднайти немало схвальних, очікувальних і обнадійливих публікацій із приводу відкриття УКУ. Ось один із них.

Інформує світову спільноту про завершення будівництва університету, українськомовний бюлетень «Вісті з Риму» наголошує на тому, що цей вищий навчальний заклад «повинен би згуртувати довкруги себе наших науковців, розсіяних по цілому світі, повинен стати центром великої духовної інституції. Чи дійсно так станеться, чи справді це зерно розростеться у розлоге дерево, чи українці спроможуться завершити свою культурно-виховну структуру університетською інституцією, залежить у великій мірі від нас, самих українців, від нашої піддержки...» [19].

Забігаючи наперед, варто відзначити, що ці сподівання таки виправдалися. У звіті за перше п'ятиріччя своєї діяльності, який університет оприлюднив окремим виданням (і це зайняло 290 сторінок книжкового видання формату А-3), подана попередня оцінка того обширу праці, виконаної в умовах «неймовірних перешкод і труднощів»: «Кожна об'єктивна людина признає її вагу і вартість. Це поважний дорібок, з яким приходять Український Католицький Університет до Української Католицької церкви, українського народу і наукового світу, здвигнений жертвами українського народу і чужих прихильників...» [25, с. 290].

Видавнича програма та проблемно-тематичний репертуар видань

Основою для розроблення перспективної і поточної видавничої програми нового науково-освітнього осередку українців у столиці Риму стали ось ці витяги із Конституції (Статуту) університету, у яких йдеться про найголовніші його завдання:

- розвивати українську науку, зосереджувати наукову творчість, підготувати молодь до наукової й народної праці;
- пізнавати минуле українського народу, його християнський світогляд і світогляд цілого Сходу, до якого він належить;
- зібрати й закріпити це знання в книгах;
- згуртувати розсіяних українських католицьких науковців по цілому світі і з'єднати їх наукову творчість у виданнях університету [13, с. 17–18]

Розмаїту проблемно-тематичну палітру видань УКУ у контексті означеної теми статті розглянемо на основі проведеного аналізу лише двох соціально значущих тем: літературні та історичні пам'ятки України; навчальна і наукова література з різних ділянок українознавства.

Пам'ятки української літератури і мови

Цей тематичний напрямок у видавничій програмі УКУ виявився особливо актуальним, зважаючи на реалії розвитку

на той час гуманітарних наук у радянській Україні. Як відомо, із завершенням хрущовської відлиги, українознавчі дослідження поза домінуючим російським контекстом наражалися на тавро антинаукових і антирадянських. Саме на час так званої маланчуківщини, коли наступ на все українське посилювався, в науці стверджується привнесена з Москви ідеологічна схема, за якою багатюща творча спадщина періоду Київської Русі з новою аргументацією беззастережно і без винятків закріплювалася за «старшим братом». Таким чином, українські дослідники мимоволі перетворювалися в слухняних інтерпретаторів цієї концепції, розглядаючи всі наступні творчі набутки свого народу як другорядні, принагідні, позбавлені самостійних ознак.

На такому фоні будь-яке віднайдення, перевидання і наукове коментування за кордоном рідкісного або такого, що вважалося втраченим назавжди, рукопису чи друкованого тексту з чітко вираженим «українським слідом» сприймалося по обидва боки залізної стіни як сенсація. Надо ж, коли подібні видання ставали системними, склали окрему серію. Без перебільшення, своєрідною сенсацією стала в 70-х роках минулого століття серія видань УКУ «Пам'ятки української літератури і мови».

Почнемо з найважливішої, на наш погляд, знахідки – «Київської «Граматики» 1705 року» [3]. До появи цього видання усталеним у науці і в навчальній літературі було твердження, що найдавніша «Граматика», яку випустили українці з Києво-Печерської друкарні, відноситься до 1791 року. Аналізуючи лексику цього твору, різні дослідники приходили до одного висновку: тут переважають російські впливи [6]. Отож, невідготовленому читачеві неважко було зробити висновок, що ні про яку самостійну українську мову видань цього, а тим більше ранішого, періоду розвитку українського друкарства на Наддніпрянській Україні не може бути й мови.

Аж ось – перевидання у Римі «Граматики» з явним переважанням на її сторінках питомої давньоукраїнської лексики. Час випуску книги в світ із друкарні Києво-Печерської друкарні – 1705 рік (майже на століття раніше від званої в науковому світі російськомовної лаврської «Граматики»). Таким чином, до виходу указу Петра I від 5 жовтня 1720 року про заборону Києво-Печерській і Чернігівській друкарням випускати книги, «не согласные с московскими печатми» [21], тобто, тогочасною українською мовою, тоді ще залишалося 15 років.

Втрачений для української історії примірник раннього друкарства, який переконливо запрацював на самостійність і поширеність української мови у давнину, почастило віднайти професорові Українського католицького університету Костянтину Біді далеко від України – в університетській бібліотеці шведського містечка Упсаль під час поїздки туди 1976 року для пошуку і дослідження кириличних друків. Повна назва знахідки – «Граматика или Учение Письмени Книжного». Це один із навчальних підручників, які в усі часи існування часто випускала друкарня Києво-Печерської лаври – або для початкового навчального читання (так звані народні Букварі), або для кращого засвоєння церковнослов'янських текстів (як у випадку із цим виданням). У давній українській традиції *граматиками* або *граматками* часто називалися книги для початкового навчання (згадаймо «Граматку» (Буквар) П. Куліша 1857 року). На те, що це єдиний збережений досі примірник рідкісного видання, вказує і той факт, що його не згадують у своїх працях два найвідоміші російські слависти XIX століття:

І. Каратаєв у «Хронологічному розпису слов'янських книг, надрукованих кириличними буквами» [11] і В. Ундольський в «Нарисі слов'яно-російської бібліографії» [26].

Не викликає сумніву й таке далеке місце знаходження українського друкованого видання – Швеція. Адже це була доба Івана Мазепи, в час якої Україна активно розвивала дипломатичні, військові і культурні контакти з цією скандинавською країною.

Після вміщеного історико-літературного нарису про шведську знахідку професора К. Біди видавництво репринтним способом повістю відтворює її в додатку до цього надзвичайно цінного видання.

Приблизно в той же час на протилежному боці Європи – Румунії – інший невтомний співробітник Українського католицького університету в Римі Олекса Горбач натрапляє на ще одну цінну пам'ятку давньої української мови, що заховалася на кілька століть у бібліотеці монастиря містечка Нямцу. Назва її – «*Риторика*», написана в другій половині XVII століття церковнослов'янською мовою із значним домішком української лексики.

Як відомо, розквіт просвітницької діяльності заснованого наприкінці XIV століття цього монастиря тісно пов'язаний з ім'ям видатного українського вченого-просвітителя Паїсія Величковського, який прибув туди з гуртом ченців-українців, колишніх учнів київської академії, 1799 року й заснував потужний осередок рукописного і друкованого кириличного книговидання. На це детально звертають увагу в життєписах цієї особистості російський дослідник С. Четвериков [28] та український – І. Огієнко [18]. Цілком імовірно, що саме цей примірник ретельно переписаного на білий папір високого ґатунку своєрідного концепту з популярного на той час в українських академіях і семінаріях предмета «Риторика» належав або самому Величковському, або котромусь із його помічників. Обсяг опрацьованого рукопису – на 86 сторінок в 1/16-ту долю друкованого аркуша.

Основу книги «*Рукописна церковнослов'янська «Риторика» з 2-ї половини 18 в. з монастирської бібліотеки в Нямцу у Румунії*» складає набраний друкарським способом текст, ідентичний за структурою і змістом рукописному. Таким чином, можна вести мову про перше книжкове видання в Римі української за походженням і мовою написання пам'ятки з додаванням до неї факсимільного відтворення надзаголовкової та кількох інших рукописних сторінок. Цьому передують ґрунтовне дослідження Олекси Горбача власноруч віднайденого тексту. Основні аргументи автора є такими: українська мова і східноукраїнська говірка автора (чи переписувача) проривається крізь церковно-книжну манеру викладу за кількома аспектами – в неетимологічних написаннях слів, у наголосі, в лексиці, в деяких формах.

Ще один донедавна невідомий мовознавчий рукопис, найімовірніше з періоду масового навчання українських студентів в італійських університетах, втілюється в раритетне нині книжкове видання УКУ. Йдеться про чи не першу спробу створення у першій половині ХУІІ століття «*Українсько-латинського словника*», здійснену українськими авторами Арсенієм Корецьким-Сатановським та Епіфанієм Славинецьким [14]. Віднайшов цей рукопис також Олекса Горбач. Він і підготував до друку повний текст словника, який містить близько 7500 слів-гасел тогочасною українською з поданими поряд відповідниками латинською мовою. Здійснене ученим наукове дослідження рукопису дає підстави стверджувати, що обсяг зібраних гасел істотно доповнює й розширює тогочасну українську лексику, подану

у відомому «Лексиконі Словенороському» Памви Беринди 1626 року. Із розширенням контактів Українців із Заходом потреба в таких словниках збільшувалася. Це поважна деталь, повз яку не може пройти чесний і небаїдужий дослідник-українознавець.

Як зазначається у вміщеній «Вістями з Риму» рецензії, це досі одинокий відомий примірник такого словника, складений київськими авторами-ченцями. «Відсутність будь-яких російських адміністративно-поліційних термінологізмів промовляє за тим, що словник складено або ще в Києві (отже, перед 1649 р.), або зразу ж після переїзду авторів у Москву (1649 р.), як це подано на надзаголовній сторінці» [20].

У бібліотеці Понтифікального Орієнтального Інституту в Римі було віднайдено рідкісне києво-печерське видання 1659 року «Ключ Розуміння». Це один із найвідоміших творів фактично забутого за радянських часів на Батьківщині великого просвітника і письменника, професора і ректора Києво-Могилянської колеґії, згодом настоятеля Чернігівського Єлецького монастиря Іоанікія Галятовського. Зважаючи на те, що козацька доба розвитку української літератури і мистецтва дала низку творів, які свого часу були популярними по цілій Європі, але в радянську пору за вказівкою тодішніх компартійних ідеологів незаслужено позначені міткою забуття, видавництво УКУ вирішило перевидати цей великий за обсягом твір (більш ніж півтисячі сторінок) репринтним способом, як літературну українську пам'ятку. Сюди додано також ґрунтовне дослідження про автора та його творчість професора Костянтина Біди. Книга вийшла в світ 1975 року під назвою «*Іоанікії Галятовський і його «Ключ розуміння»*» [2].

Цим римським виданням було привернено увагу читача до однієї з показових книг українського автора, в історії побутування якої віддзеркалюється доля українського друкарства в цілому за умов постійних утисків, обмежень, суворого цензурування та заборон з боку і Синоду Російської церкви, і російських урядових кіл. Такий промовистий факт. У період вільного розвитку українського друкарства книга І. Галятовського перевидавалася в Україні тричі (1659, 1663 і 1665 років), набула особливої популярності в цілому слов'янському світі. Але потрапила під заборону незабаром після остаточного підпорядкування Української церкви Московській, що сталося 1686 року. Таке рішення щодо цієї книги (разом із «Требником» та «Літосом» Петра Могили, «Мечем Духовним» і «Трубами Словес Проповідних» Лазара Барановича, «Миром з Богом Человеку» Інокентія Гізеля та всіма творами Кирила Транквіліона-Ставровецького) приймав сам Московський собор 1690 року. На думку дослідника давньої української літератури М. Сумцова, головна причина несприйняття в Москві українських видань того періоду полягала в тому, що на протигагу українським читачам, які звикли до текстів із «зовнішніми вчителями», тобто широким залученням західних джерел, «для російських усе «зовнішнє», отже, західне, було несприятливе і повне ересі» [24, с. 11.].

Книга ця багато в чому повчальна для нинішніх українських видавців: за структурою, художнім оформленням, високою культурою тексту. Тут не раз віднаходимо свідчення побожного ставлення друкарів і авторів до надрукованого тексту й високої поваги до того, хто його читатиме. Підкупляє, для прикладу, ось таке звернення автора до читача наприкінці видання: «Не дивуйся, Чительнику, тим помилкам, котрі в тій книзі знайдут, бо тая книга такого часу робилася, в котрий болш есмо утікали і на смерть, нежелі на книгу тую

поглядали» [12, с. 512]. Йшлося про драматичні умови написання книги в час, коли після підписання гетьманом Іваном Виговським Гадяцької угоди з поляками московське військо стало чинити в Києві особливо великі кривди населенню.

З нагоди тисячоліття прийняття християнства в Україні видавництво звертається до постаті першого київського митрополита-українця Іларіона, високий житейський чин і твори якого пройняті великою любов'ю до свого народу. Автором-упорядником книги «*Митрополит Іларіон і його писання*» виступив доктор Мирослав Лабунька [15]. Метою такого видання було ознайомити ширше коло зарубіжних читачів з кращими творами великого українця, що на заході віддавна стали хрестоматійними: «Слово о Законі і Благодаті», «Похвала Володимирові», «Молитва до Бога від усієї землі нашої», «Символ Віри». Тут вони подані одночасно чотирма мовами: українською, російською, німецькою та англійською. Видавництво подбало про ілюстрування книги фотокопіями творів митрополита Іларіона, зробленими зі сторінок оригінальних кодексів.

Навчальна і наукова література з різних ділянок українознавства

Ключове слово «український» в офіційній назві УКУ об'єктивно спонукало підносити планку українознавчих студій щоразу на вищий рівень. Потреба в підсиленні цього напрямку діяльності диктувалася двома головними чинниками.

По-перше, варто було продукувати знання про Україну і свій народ, так би мовити, для власних потреб. Тисячі молодих українців, народжених на чужині, хотіли знати правду по себе, своїх батьків та пращурів. У чужомовній літературі інформація з так званого українського питання нерідко була куцою, а й то неправдивою.

По-друге, в умовах розгортання «холодної війни» між Москвою і Вашингтоном саме наукові сили української діаспори взяли на себе місію об'єктивними, політично незаангажованими дослідженнями, статтями і виступами в західній пресі скласти альтернативу всуціль фальшованій наступальній радянській пропаганді в питаннях, що стосувалися, минулого, сучасного і майбутнього України.

Цілком слушно висловився з приводу гострої на чужині потреби видань із різних ділянок українознавства відомий історик Ісидор Нагаєвський: «Народ, який не може встановити на своїй землі свою владу, власний закон, ані свobodно плекати свою рідну культуру, уважається чимось нижчим, чимось нескінченим, так що його ім'я не завжди знайдемо на мапі народів світу, але ім'я хижака, який пограбував його землю, знайдемо там» [16, с. 7].

З розмаїття видань цього блоку розглянемо ті, які за багатьма редакційно-видавничими параметрами можна віднести до «золотого фонду» українських діаспорних видань.

Велика за обсягом і широка за повнотою охоплення матеріалу (до 500 сторінок) «*Історія Української держави двадцятого століття*» Ісидора Нагаєвського має стояти в цьому переліку першою [16]. Викладати українську історію в Римі колишній випускник Богословської академії у Львові, виходець із Чорткова Ісидор Нагаєвський розпочав уже знаним на Заході автором. Його первинно написана англійською мовою «Історія України», що побачила світ 1962 року у Філадельфії (США), швидко набула популярності в англomовного читача і готувалася до перевидання у Мюнхені. У Німеччині незабаром було опубліковано другу

працю цього вченого, також англійською мовою, – «Новітня історія Української держави. 1917–1923» [31].

Взятися за підготовку української версії сучасної історії України автора спонукали листи-звернення. «З того часу, – пише він, – на мою адресу надійшло чимало листів від наших істориків, професорів університетів і коледжів..., як також і від людей, яким лежить на серці добро України із проською, щоб про новітню Українську державу надрукувати по-українському для користування українцями у розсіянні, а може вже незадовго в Ріднім Краї». Останні слова-сподівання автора виявилися пророчими. Через п'ять років після виходу в світ у Римі цю книгу змогли взяти до рук і численні читачі незалежної України: 20-тисячним накладом вона була видрукувана в київському видавництві «Україна» [17].

За браком місця в цій публікації немає можливості відбирати й коментувати немало цікавих і повчальних фактів із видавничої біографії цілої низки книг історичної тематики. Лише в переліку згадаємо за дослідження чужинського автора Роджера Халлу про королеву Франції Анну Київську [30], розвідки Петра Ісаїва про причини занепаду Української держави в княжі і козацькі часи [7], Михайла Демковича-Добрянського про цісарських намісників Галичини початку ХХ століття Потоцького і Бобжинського [5].

Однак серйозний доробок проглядається й за іншими тематичними напрямками українознавства, скажімо, *музика, архітектура, мистецтво*. Так, із маркою видавництва УКУ побачили світ і стали доступними в бібліотеках світу розвідки Ігоря Соневицького про композиторську спадщину Нестора Нижданківського [23], Мирослава Атоновича про композитора і музиколога Станіслава Людкевича [1]. Саме тут побачили світ ілюстровані видання про неповторний світ українських церков, які стояли на межі знищення в Польщі [4] та на автохтонній території українських лемків, що через політичні обставини опинилися в різних державних утвореннях [9]. З бажання увічнити для історії кращі зразки української народної архітектури, спонукати нащадків збагнути закований український світ в орнаменталіції батьківської сільської хати виходили праці Вадима Щербаківського [29] та Василя Кармазіна-Каковського [10].

Створене при Українському католицькому університеті видавництво у Римі видавництво своєю практичною діяльністю підтвердило наміри засновників зробити поважний акцент не лише на науковій і викладацькій, а й на широкій видавничій діяльності закладу. Йшлося, отже, не лише про створення, переклад і наукове коментування україномовних видань різних богослужбових текстів та видань із канонічного права, церковної історії, літургії, а про справді широку програму, яка б охоплювала також і різні ділянки української та світової культури, історії, мови свого народу.

Провідними тематичними напрямками видавничої програми стали:

а) перевидання літературних та історичних пам'яток України;

б) створення нового корпусу навчальної і наукової літератури з різних ділянок українознавства, позбавленої ідеологічних нашарувань.

За видами видань зустрічаємо тут монографії, підручники, посібники, збірники матеріалів, десятки статей у періодиці.

Головними визначальними особливостями українознавчих видань УКУ є:

– важливість і фактична не розробленість попередниками теми, актуальність якої не зменшується з плином часу;

– широке залучення авторитетних зарубіжних джерел, а також архівів української діаспори, до чого радянські дослідники, десятиліттями перебуваючи в лещатах марксистсько-ленінських догм, практично не мали доступу;

– популярний, доступний для широкого кола читачів виклад тексту, який базується на поширеному в західній науці принципі «просто і аргументовано про складне»;

– і який цілковито суперечить досить живучому в середовищі радянських і пострадянських науковців принципу «чим незрозуміліше, тим науковіше».

1. Антонович М. Станислав Людкевич – композитор, музиколог / М. Антонович. – Рим, 1980. – 68 с. 2. Біда К. Іоанікій Галатовський і його «Ключ Розуміння»: Пам'ятки української літератури і мови середньої доби / К. Біда. – Рим.: УКУ, 1976. – 106+528 с. 3. Біда К. Київська «Граматика» 1705 р.: Пам'ятки української літератури і мови середньої доби / К. Біда. – Рим, 1978. – 210 с. 4. Гординський С. Українські церкви у Польщі / Святослав Гординський. – Рим, 1969. – 52 с + іл. вкладка. 5. Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський – цісарські намісники Галичини. 1903–1913 / Михайло Демкович-Добрянський. – Рим: УКУ, 1987. – 132 с. 6. Житецький П. Нарис літературної історії української мови в XVII в. / Павло Житецький. – Львів: Українське видавництво, 1941. – 168 с. 7. Ісаїв П. Причини упадку української держави в княжі і козацькі часи / П. Ісаїв. – Рим, 1975. – 210 с. 8. Йосиф Кардинал Сліпий: 1892–1984. Слідами Христа (Спецвипуск журналу «Відгук Любови»). – Берлін, 1985. – 16 с. 9. Карамзин-Каковський В. Мистецтво лемківської церкви / В. Карамзин-Каковський. – Рим, 1975. – 150 с. (текст) + 308 с. 10. Кармазин-Каковський В. Українська народна архітектура / За ред. С. Гординського церкви / В. Кармазин-Каковський. – Рим, 1972. – 56 с. 11. Каратаев И. Хронологическая розпись славянских книг, напечатанных кирилловскими буквами / И. Каратаев. – М., 1871. 12. Ключ Разумьня Иоанікія Галатовскаго. – К., 1659. – 514 с. 13. Конституція УКУ // Благовісник. – Рік II. – Кн. 1. – 1966. – С. 17–18. 14. Корецький-Сатановський А., Славинецький

Є. Українсько-латинський словник / Передмова О. Горбача / А. Корецький-Сатановський, Є. Славинецький. – Рим: УКУ, 1968. – 335 с. 15. Лабунька М. Митрополит Іларіон і його писання / Лабунька Мирослав. – Рим, 1990. – 124 с. 16. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / о. Ісидор Нагаєвський. – Рим: УКУ, 1989. – 486 с. 17. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / о. Ісидор Нагаєвський. – К.: Україна, 1994. – 384 с. 18. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Життєписи великих українців / Упоряд., авт. передм. і приміт. М. Тимошик / Митрополит Іларіон. – К.: Либідь, 1999. – 670 с. 19. Перший будинок Українського Католицького Університету // Вісті з Риму. – 1966. – Ч. 13. 20. Перший українсько-латинський словник з XVII ст. // Вісті з Риму. – 1968. – Ч. 5. 21. Полное собрание по Ведомству Православнаго Исповеданія Российской Имперіи. – СПб., 1890. – Т. VII. – № 2297. 22. Сениця П. Заснування Українського Католицького Університету ім. Св. Климента Папи в Римського / Павло Сениця // Світлицький істини: Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові. 1928–1929–1944 / Упорядник П. Сениця. – Ч. 3. – Торонто; Чикаго, 1983. 23. Соневицький І. Композиторська спадщина Нестора Нижанківського / І. Соневицький. – Рим, 1975. – 36 с. 24. Сумцов Н. К истории южнорусской литературы семнадцатого столетия / Н. Сумцов. – Вып. 3. – Харьков, 1885. 25. Український Католицький університет ім. Св. Климента Папи в першому п'ятиріччю свого постановлення і діяльності: 1963–1968. – Рим, 1969. – 294 с. 26. Ундольський В. Очерк славяно-русской библиографіи / В. Ундольський. – М., 1871. 27. Хрестоматія з історії філософії України. – К.: Либідь, 1997. – 426 с. 28. Четвериков С. Старець Паисий Величковский: его жизнь, учение и влияние на православное монашество / Протоиерей Сергей Четвериков. – Минск: Изд-во Свято-Елисаветинского монастыря, 2006. – 376 с. 29. Щербакієвський В. Орнаментация української хати (Серія: Видання «Богословії», ч. 53) / Вадим Щербакієвський. – Рим, 1980. – 48 с. + 70 с. ілюстр. вкладка.) 30. Hallu Roger. Anne de Kiev reine de France. – Рим, 1973. – 250 с + блок ілюстр. 31. Nahayewsky I., Rev. Ph. D. History of Modern Ukrainian State. 1917–1923 / I. Nahayewsky – Ukr. Free Univer: Academy of Arts and Sciences. – Munich, 1966.

Тетяна Цимбал

«Ті ж самі ми: нам цілий світ чужина»: українська еліта в еміграції

У статті розглядається проблема адаптації еліти до нового соціокультурного контексту в умовах еміграції. Подається порівняння процесу вкорінення мистецької, інтелектуальної та політичної еліти на чужині. Доводиться, що вкорінення емігрантів на екзистенційному та онтологічному рівнях є проблематичним.

The article deals with the problem of adaptation of elite to the new socio-cultural context of exile. The comparison of rooting process of artistic, intellectual and political elites in exile is done. It is shown that emigrants' rooting is questionable on the both existential and ontological levels.

Одними з найактуальніших проблем сьогодення, що потребують філософського осмислення, філософської рефлексії, є ті, що породжені свободою пересування людини, тобто проблеми міграції, еміграції тощо. Відомо, що міграції існують стільки, скільки існує людина, мають різні історичні форми та різні значення на певних етапах історичного розвитку людства. Сьогодні міграція є глобальним явищем, що відіграє значну роль у системі зовнішніх зв'язків держав та у внутрішній системі більшості країн. Саме тому наш час називають «плинним» (З. Бауман) або «століттям міграцій» (М. Кастельс).

Загальна міграційна активність має в кожній країні певні наслідки: деякі країни потерпають від величезної кількості іммігрантів, що намагаються поліпшити рівень свого життя за рахунок країни-реципієнта, а деякі, навпаки, – втрачають трудові ресурси, інтелектуальний потенціал та потрапляють у «демографічну яму». Для України гостро постає проблема втрати головного капіталу та провідної цінності – корінного

населення, українців. У процесі осмислення цієї проблеми дуже важко відділити теоретичну актуальність від політичної злободенності. Адже сьогодні етнічні українці фактично поділені навпіл: половина проживає на батьківщині, а половина (за різними оцінками, від 16 до 25 мільйонів) розкидана по світу. Особливо відчутною є втрата країною власної еліти (мистецької, інтелектуальної, економічної, політичної). Певні історичні періоди відзначаються підвищенням еміграційної активності тієї чи іншої елітарної групи. У часи революційних суспільних змін така активність охоплює верхівку суспільства в цілому. Сьогодні найбільш актуальною для України є проблема інтелектуальної еміграції. З одного боку, вчені повинні підвищувати кваліфікацію, обмінюватись досвідом, удосконалюватися, з іншого – свій новий досвід та знання українські інтелектуальні емігранти реалізують переважно не на батьківщині, не на її користь.

Враховуючи актуальність теми статті, розглянемо проблему адаптації української еліти до нового соціокуль-